

Мария Спасова

ORCID 0000-0001-5697-3918

Великотърновски Университет „Св. Кирил и Св. Методий”

Децата в Книгата Григорий Цамблак – божествен промисъл и святост

Ключови думи: Григорий Цамблак, омилетика, промисъл, святост, предобраз, пророчество, ветхо- и новозаветен цитат

Останѣте дѣтти и не враните имѣ. прити къ мѣнѣ.
такоуѣхъ во ѣстѣ црестѣвие небское (Мт 19:14)¹.

Идеята 11. том на „Latorisy Akademii Supraskiej“ да бъде посветен на святостта на децата в православната духовна култура, е плодотворна, защото предполага целенасочен тематичен прочит на различни по жанр текстове, в които е показана детската святост. Когато започвах да ексцерпирам материала по заявена от мен тема *Децата в Книгата Григорий Цамблак – божествен промисъл и святост*, нямах реална представа колко широко място ѝ е отредено в проповедите на митрополит Григорий Цамблак. За избора ми има още едно немаловажно основание. През зимата на 2019–2020 се навършиха 600 години от кончината на митрополит² Григорий Цамблак: ѿѣ. ꙗ. цѣкъ. (6927): Тога же зимы оумре григорей митрополитъ цамблѣкъ на киевѣ. родомъ болгаринъ книженъ зѣлъ и зоученъ оубо въ книжнѣи мѡудрости всѣцѣи из дѣст-

¹ В. И. Ягичъ, *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae: Codex Marianus glagoliticus – Памятникъ глаголической письменности: Мариинское четвероевангеліе*, Berolini – Санктпетербургъ 1883, с. 67.

² В насловите на проповедите приложенията към името на Григорий Цамблак относно митрополията, която оглавява, варират: Григоріа архієпіпа рѣсинскаго; Григоріа архієпіпа киевскаго и всеа руси (Григоріе Цамблѣ слѣ сіе нагробное, вывѣи митрополи киевѣ і всеа дръжавы литѣвскыя). През последните десетилетия името Григорий Цамблак се придружава от приложенията Западноруски митрополит/Киевски и Западноруски митрополит.

ва. ѝ мнѡго писанїа сотворѣвъ Ѡстави³. Освен това Григорий Цамблак е „...не само водещ писател в българската литература, но заема и централно място в литературата на *Slavia orthodoxa*“⁴. Доскоро повечето от неговите проповеди, които са значителна част от творческото му наследство, бяха недостъпни за специалисти, които не са слависти⁵. Липсваше дори дипломатическо издание на *Книгата Григорий Цамблак*⁶, включваща в различните преписи между 17 и 21 проповеди (най-често – 18). По същество това е първият ръкописен сборник, който съдържа събрани съчинения на един единствен славянски автор. Съставен е вероятно в Русия към първата половина на XV в. През 2019 г. излезе от печат *Книгата Григорий Цамбак* с 18 проповеди, издадени по най-ранния ѝ руски препис в ръкопис № 31, ф. 199 (сбирка на П. П. Никифоров), към средата на XV в., 271 листа, Руската държавна библиотека (РГБ). Текстът на проповедите е отпечатан както на езика на оригинала, така и в превод на съвременен български език, което адресира изданието към по-широка аудитория, а не само към филолози слависти и към богослови. Изданието включва встъпителна студия⁷.

През последните десетилетия научният интерес към хомилетичното наследство на Григорий Цамблак се засили. Изследванията на различни автори на отделни негови проповеди очертаха различния подход и различната методология при проучването им, а това доведе и до различни оценки и изводи в публикациите им. Единно е становището обаче, че проповедите не

³ *Русский лицевой летописный свод XVI века*, том 7: Остерманов втори том, Библиотека РАН, № 31, 7. 30-2, л. 864.

⁴ F. J. Thomson, *Gregory Tsamblak: The Man and the Myths*, „Slavica Gandensia“, 1998, vol. 25, nr 2, с. 116.

⁵ Преди няколко десетилетия Великотърновският университет „Св. Св. Кирил и Методий“ планира критично издание на Събрани съчинения на митрополит Григорий Цамблак, но то все още не е реализирано.

⁶ Дълги години самата аз употребявах названието *Книга Григория Цамблака*, но след като задълбочено проучих източниците, установих, че насловът на сборника с проповеди е *Книгата Григорий Цамблак*. В инвентарен опис на ръкописите в библиотеката на Кирило-Белозерския манастир до 1480 г. под № 91 присъства *Книга Григорїи Самвлагъ* от XV в. с 18 слова, собственост на инока Герман Подолни, която в 1802 г. е била унищожена (Ю. К. Бегунов, *Творческо наследство Григория Цамблака*, Велико Търново 2005, с. 17, 345). В Приложение III у Н. Дончева-Панайотова са включени снимки на страниците от същия опис, на които се споменава сборникът с Цамблакови проповеди, и на тях ясно се четат *Книга Григѡ|рїи Самвлагъ* (л. 130б – 131а) и *Книга Григѡрїи Самвлагъ* (л. 144б) (Н. Дончева-Панайотова, *Григорий Цамблак и българските литературни традиции в Източна Европа XVII–XVIII в.*, Велико Търново 2004, с. 453–455). В юлския том на Успенския комплект на Велики чети-минеи (ГИМ, Син 996, 1546 г.) в оглавлението след дата 31 юли е посочено: да в тѣѣ мнѣни книга григѡрїи самвлагъ (л. 4б).

⁷ М. Спасова, *Книгата Григорий Цамблак*, София 2019.

следва да се приемат за „оригинални“ творения, защото за християнското Средновековие понятието оригинално в съвременното му значение е неприложимо към хомилетичния жанр. Според общата оценка на изследвачите на неговото литературно наследство той е най-плодовитият и талантлив средновековен писател и проповедник в *Slavia orthodoxa/Slavia slavonica*⁸. Няма съмнение, че писателят Григорий Цамблак следва византийските и славянските литературни традиции и познава задълбочено най-ярките образци на ранно- и къснохристиянските съчинения. Това се доказва и от резултатите от проучванията на негови отделни проповеди през последните десетилетия⁹. Творчество на проповедника Григорий Цамблак не само че се вписва, но и ярко се откроява в източнохристиянската хомилетична традиция. Характерно за неговите проповеди е, че в тях се съдържат ексцерпти от творби на видни хомилетици, екзегети, агиографи, химнографи. Той заимства от различни по жанр съчинения ексцерпти от тълкувания върху библейски книги, теми, алюзии, изречения, образи, символи, епитети, сравнения и метафори. Всичко това е основание някои изследвачи да считат проповедите му за компилации¹⁰. Всъщност те са в духа на средновековната литературна традиция

⁸ За основанията *Slavia slavonica* да замени професионалното *Slavia orthodoxa* у У. Р. Федер, *Версии или текстове? Княжият изборник и Изборникът на грешния Йоан и техните роднини*, „Старобългарска литература“, 2019, кн. 59–60, с. 200, бел. 4.

⁹ Изследванията на проповедите на митрополит Григорий Цамблак през последните две десетилетия са посветени на тези проблеми: А. Angusheva-Tihanova, *The Mount Reflecting Heaven: The Sermon on the Transfiguration by Gregory Camblak in the Context of Byzantine and Medieval Slavic Literature*, „Byzantinoslavica“, 2004, 62, с. 217–238; А. Ангушева-Тиханова, М.-А. Джонсън, М. Димитрова, *Атонската редакция на библейските перикопи и Словото на Кирил Александрийски за пророк Даниил в творбата на Цамблак за тримата отроци в пещта и Даниил*, [в:] *Пъние малю Гьоргию. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. дфн Георги Попов*, София 2010, с. 309–335; А. Ангушева, М. Димитрова, *Словата за пророк Илия от Климент Охридски и от Григорий Цамблак в контекста на библейските текстове и византийската традиция (интертекстови полета и стратегии на подбора)*, [в:] *Християнска агиология и народни вярвания. Сборник в чест на ст.н.с. Елена Коцева*, съст. А. Милтенова, Ел. Томова, Р. Станкова, София 2008, с. 370–403; Д. Кенанов, *Поглед към богословието на Книга Григория Цамблака*, [в:] *Tradycje bizantyjskie. Romantyzm i inne epoki*, Warszawa 2014, с. 284–324; С. М. Шумило, Я. С. Олексенко, *Метафори-символи у творах митрополита Григорія Цамблака*, [в:] *Поетика церковної прози (XI–XX ст.)*. Збірник статей з літературознавства, сост. С. М. Шумило, Чернігів 2014, с. 83–93; А. Бояджиев, Григорий Цамблак, *Слово за преподобните отци и жени в Сирна събота*, [в:] *Vis et sapientia: studia in honorem Anisavae Miltenova*. Нови извори, интерпретации и подходи в медиевистиката, София 2016, с. 626–643; А. Ангушева-Тиханова, *Григорий Цамблак и византийското наследство: екзегеза и диегеза в късносредновековната балканска риторическа традиция*, [в:] *Сребърният век: нови открития*, съст. А. Милтенова, София 2016, с. 113–133.

¹⁰ По-подробно по този въпрос вж. М. Спасова, *Книгата...*, с. 26, бел. 119.

и са резултат от съставителство – при това не произволно, а съобразено със строгите изисквания, постановени с решения на църковни събори¹¹. Проповедите на Григорий Цамблак притежават специфични стилно-езикови особености, които ги „авторизират“, и ги правят „разпознаваеми“: а) съчетаване на агиографски, риторични и химнографски елементи, което само привидно придава на проповедта жанрова хибридность, а всъщност това подчертава своеобразието на авторския му почерк; б) „синкопен“, „неравноделен“ ритъм и динамичност на стила му, който се дължи на редуване на периоди и колонни структури с наративни части, на инверсии и ἀλόστασις, на паралелни конструкции за съпоставяне и противопоставяне; в) хармонично съчетаване на художествените изразни средства, характерни за високия стил, с разговорни елементи (дори с „вградени“ блокове пряка и непряка реч, които са своеобразен „диалог“ с персонажите в проповедта, а това поражда усещането за живо общуване на проповедника с християнската аудитория); г) авторски екзегетични етюди, с които осветява от необичаен (а понякога и неочакван!) ракурс смисъла на отделни места от Свещеното писание, което е доказателство за богатата му богословска ерудиция. Разбира се, това са мои отделни наблюдения, които придобих, докато подготвях за издаване проповедите от *Книгата Григорий Цамблак*. Вярвам (и се надявам!), че интересът на изследвачите към литературното наследство на митрополит Григорий Цамблак ще се засили, след като вече са издадени текстовете на 18-те негови проповеди в *Книгата Григорий Цамблак*.

Григорий Цамблак разработва и утвърждава идеята, че децата са изразители на божествения промисъл поради своята святост, праведност, невинност и чистота. Той развива тази идея въз основа на подобрани библейски цитати от Ветхия и Новия завет, като не пропуска да изтъкне единството на двата завета. Извлича от Свещеното писание и включва в проповедите си най-ярките старозаветни примери за деца, предобрази на новозаветни лица и събития, но тълкуванията му на цитатите от Ветхия завет винаги са в новозаветен дух.

Основната цел на тази разработка е да се анализират онези места в проповедите от *Книгата Григорий Цамблак*, в които е изложена и убедително е разработена идеята за децата като божествен промисъл и за тяхната святост.

В слóво в нѣлю вѣр'внoчю въз основа на библейски цитати от Стария и Новия завет е представена всеобщата възхвала на Бога словесно, картинно и образно, изтълкувана като божествен промисъл и пророчество: *изъ оустъ*

¹¹ За компилация и съставителство: Ibidem, с. 17–19.

младенець и съсоуциихъ съверши еси хвалоу (Из устата на младенци и кърмачета Ти си стъкмил похвала¹²). В проповедта е показано осъществяването на старозаветното пророчество, че прославата на Бога и на Неговия Син Исус Христос чрез децата е от века и до века, т.е. тя е и новозаветна. Ярката картина е широко разгърната върху метатекста на старозаветния цитат Пс 8:3 и на новозаветния – Мат 21:15–16. Григорий Цамблак строи структурата и съдържанието на проповедта, като „раздробява“ цитатите на части, подобни на мозаечни късчета, и върху фрагментите от библейските стихове (и то избирателно, а не последователно!) „композира“ цялостното „мозаечно пано“ чрез новозаветна екзегеза:

Дѣти ѡбѣ слышаше, псаломская и пророческаа зовоуша. и снѣ дѣдова, еже паче тѣхъ хпаше, и царѣ излю въспроповѣдоуици... неискоусозловныи младенецъ възрастоу влѣтъ даѣ того въспѣти. ѡво оубо прорчство исполнаа глюще. изъ оустъ младенецъ и съсоуциихъ съверши еси хвалоу. ѡво же и тѣхъ съ преоумноженіемъ посрамляа. понеже тѣхъ дѣти, ѡсана вопіахъ. ѡни же крѣтъ готовляахъ. незловнѣи и правѣи прилѣпляху сѧ гѣи, и оучителіе же и старци гнѣвомъ распыхаху сѧ. познавааху дѣти иже тѣхъ въ матернихъ ютробѣ ѡживляющаго, фарисее же и законници не приемляху иже тѣхъ въ егѣптѣ правѣа ѡ работы избавляшаго.

И още повече, когато чуваха децата да Го наричат **Син Давидов**¹³ както в псалмите и пророчествата, и за Цар Израилев да Го провъзгласяват – това най-много ги разяждаше... На непорочните младенци дава благодат да Го възпяват: от една страна, сбъдваше пророчеството, казващо: **Из устата на младенци и кърмачета Ти си стъкмил похвала** (Пс 8:3 – Мт 21:16), а от друга страна, твърде много ги посрамваше, понеже техните деца викаха **осана**, докато те подготвяха кръста. **Непорочните и праведните се приобщаваха** (по Пс 24:21) към Господа, а учителите и старците се разпалваха от гняв. Децата познаваха Този, Който им даваше живот в майчините утробы, а фарисеите и законниците не приемаха Този, Който избави техния праотец от робството в Египет¹⁴.

С тази разгърната бинарна противопоставителна конструкция се постига апотеоз на прославата на Бога от устата на децата, които – по божествен промисъл! – изричат псаломски и пророчески слова и провъзгласяват Сина Божи за Цар Израилев. Цамблак постига художествена образност и ритмичност на текста чрез словесното си умение да строи антитезни редове, със-

¹² Примерите се дават по *Книгата Григорий Цамблак* (М. Спасова, ор. cit.). Библейските цитати на съвременен български са по превода на Светия синод на БПЦ по изданието от 1998 г.

¹³ Библейските цитати на съвременен български са маркирани в получер курсив.

¹⁴ М. Спасова, ор. cit., с. 149, 150.

тавени от ритмични синтактични структури с ярки метафори и сравнения. С това се постига и силното внушение на идеята за божествения промисъл, изявен чрез децата, за победата на светостта над греха, на любовта, невинността и чистотата – над злобата, коварството и ненавистта: *ТОГО ВЪСПѢТИ – ТѢ ПОСРАМЛѢА; ѠСАНА ВОПІАХЪ – КРѢТЬ ГОТОВОЛАХЪ; НЕЗЛОВИВІИ И ПРАВИИ – ОУЧИТЕЛІЕ ЖЕ И СТАРЦИ; ПРИКѢПЛАХОУ СѦ ГѢИ – ГНѢВОМЪ РАСПЫХАХОУ СѦ; ПОЗНАВАХОУ ДѢТИ... ѠЖИВЛЯЮЩАГО – ФАРИСЕЕ ЖЕ И ЗАКОННИЦИ НЕ ПРИЕМАХОУ... ИЗБАВЛЯШАГО.*

Във Ветхия завет обещанието за раждането на дете се дава на бездетни родители, праведни пред Бога и непорочни, които отправят към Него горещи молитви за рожба и към които Бог благоволява. В *Книгата Григорий Цамблак* липсва слово за празника Рождество Христово, но в слѣ на рѣтво прѣча и крѣла ѡанна и в слово на всѣтнѡе рѣтво прѣстѣла ѡца наша бѣа косвено се свидетелства за зачатieto на Исус, Сина Божи.

Григорий Цамблак, който не пропуска да изтъкне, че Ветхият завет съдържа предобразите на новозаветните лица и събития, в слѣ на рѣтво прѣча и крѣла ѡанна – първия новозаветен пророк, припомня и за родените ѡ ѡбѣтованіа Исаак, Самсон и Самуил:

роженъ въ ісаакъ ѡ старечьскы авраамий чресла и неплодныя сарры, и ѡ ѡбѣтованіа... ісаакъ оубо еже ѡ негъ исполнити сѦ ѡбѣтованію даръ приѣтъ. и еже црѣмъ ѡ него изыти. ѡ егже и хс по плоти.

Исаак беше роден от Авраамовите старчески чресла и от бездетната Сарра по обещание... Исаак, който прие дара, че което му бе обещано, ще се изпълни, и че от него ще се родят царе (от него е и Христос по плът)¹⁵.

и ѡ ѡбѣтованіа рѣнъ высть и самѣфонъ крѣпкыи ѡнъ въ ѡлицехъ... самѣфонъ еже соудити иудію. еже назарей быти. еже иноплеменикы повѣжати.

И Самсон, силният сред човечите, също по обещание беше роден... Самсон – че ще съди Израил, че ще бъде назарей, че ще побеждава чужденците¹⁶.

ѡ ѡбѣтованіа пѡвно рѡди и анна млтвѣнаго плѡда самоуїла... еже ѡ млaddenьства данъ быти гѣи еже помазвати црѣ еже звати сѦ зрѣи прѣнѣа

И Анна роди Самуил, молитвения плод,... който от младенческа възраст ще бъде даден на Господа, че ще помазва царе, че ще се нарича „виждащият предстоящото“¹⁷.

¹⁵ М. Спасова, *op. cit.*, с. 190.

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ *Ibidem.*

Благородни, праведни пред Бога и непорочни са Захария и Елисавета, и двамата застарели и бездетни поради безплодието на Елисавета:

Бѣ рѣ въ днѣхъ ирѣда црѣа юудейскаго. сѣнникъ нѣкъи именеиъ захарїа. ѿ ефимїрїа авїа. и жена его ѿ дщериі аароновѣ. и има еи елисаветѣ. Блхотъ же праведни ѡбой прѣ бгомъ. ходаше въ всѣ заповѣдѣ и оправданни гнихъ беспорочни. и не вѣша има чадѣ. понеже елисаветѣ ваше неплоды. и ѡвой зама- тѣрѣвша въ днѣхъ свойхъ вѣста.

В дните на Ирода, цар иудейски, имаше един свещеник от Авиевата смяна, на име Захария; а жена му беше от дъщерите Ааронови, и името ѝ – Елисавета. И двамата бяха праведни пред Бога, постъпвайки безпорочно по всички заповеди и наредби Господни. Те нямаха чедо, понеже Елисавета беше безплодна, и двамата бяха в напреднала възраст (Лк 1:5–7)¹⁸.

Връзката между старозаветните младенци Исаак, Самсон и Самуил, родените ѿ ѡбѣтованїа, и между младенца Йоан, ѿ ѡбѣтованїа рѡженни, и Иисус, Син Божи, заченат от Дух Свети и роден от непорочна девица, е Ангелът вестител, пратеникът Божи: той не само известява за благоволенieto на Бог Отец, но и пророкува за божествения промисъл и светостта на младенците, които ще се родят. Ангелът известява Захария, че молитвата му е чута и че Елисавета ще му роди син, който ще се нарича Йоан: „ще върви пред Иисуса и ще бъде велик пред Господа“:

рѣ же к немуу англь. не бой са захарїа, поне оуслышана въ млтѣва твоа. и жена твоа рѡдї тебѣ сна. И наречешї има емоу іѡаннъ. ісоу во прїидѣ дхомъ и силоу илїноу. ѡвратити срца ѡцнъ на чадѣ и непокоривыа въ разоу праведнї. оуготовати гви люди съвършени, и не едї тѣ, но мнози ѡ рожествеѣ его възрадоуют са. воудѣ во вели прѣ бгомъ. и вина и сикѣра не иматъ пити. и многы ѿ сновъ излвъ ѡврати къ гоу бгоу нхъ.

А Ангелът му рече: не бой се, Захарие, понеже твоята молитва биде чута, и жена ти Елисавета ще ти роди син (Лк 1:13)... И ще го наречеш с името Йоан, (Лк 1:13) ще върви пред Иисуса в духа и силата на Илия, за да обърне сърцата на бащите към чедата, и непокорните към разума на праведните, за да приготви Господу народ съвършен. (Лк 1:17) И не само ти, но мнозина ще се зарадват за раждането му, (Лк 1:14) защото той ще бъде велик пред Господа; няма да пие вино и сикер, (Лк 1:15) и мнозина синове Израилеви ще обърне към техния Господ Бог (Лк 1:16)¹⁹.

¹⁸ Ibidem, с. 189.

¹⁹ Ibidem, с. 192, 195.

Една от най-силните и въздействащи картини, „нарисувани“ със слово, е сцената на срещата на Мария и Елисавета, при която по неописуем и чудесен начин се изявява първото пророчество на младенеца Йоан (шестмесечен още в майчината си утроба!), познал своя Владика: „Царя, обличащ се в багренницата на плътта в Мариината утроба сякаш в чертог някакъв“:

та̀аше са миць пѣ донѣ же и марїа зачѣ. и не кѣ томоу прочее възможно беше єи танти са. не токѣмо ѿ надобенїа урѣвнаго, но и ѿ възгранїа младенѣцю. бы во рѣ їако оуслыша єлисаветѣ цѣлованїе марїино. вѣзыгра сж младен(ьць) въ урѣвѣ єа. Позна ра своего вѣкоу. видѣ войство єго цѣра въ баграницю плѣти ѿблвуща са. їако вѣ чертозѣ нѣкоєѣ ложеснѣ марїинѣ, и весь нѣкако любов-праше са кѣ исходуу. єлѣма сегоу время не оу пришло беше и азыкѣ не єще вѣщающѣ имаше. играе во въ урѣвѣ тѣмоу кланьа са. мѣтри же дає своего їазыка дарѣ прѣрчьствовати и почесѣ цѣревоу мѣтре пришѣшоую. аще во ѿнѣ не възыграл са бы єлисаветѣ не исполнити са хотѣше дѣа єта. тѣмѣже їаже ѿ неа кѣ мѣри гѣи їваннови вѣхоу. ѿ чюдесе съвершенѣ прѣркѣ беше. не єще чюдѣства совершена имѣли младенецѣ, ни єще на въздухѣ дохоуноуѣвѣ. кѣо видѣ и ли слыша младенѣца прѣрка. не на роукахѣ. не вѣ пеленѣ. не ѿдоена. но въ урѣвѣ. шестомѣсечна. тогда во и дѣа єтго исполни са єгда и възыгра са. а єдеже дѣхѣ вса съвершена соу. дѣнствомѣ єго и недостатѣнаа прелагаема на съвершенїе... їванѣ же и исѣ урѣва мѣтриа дѣа єтго исполненѣ. и силѣ тамо помазанѣ прѣркѣ, и прѣкомѣ пѣча. и не дремла ниже дрѣхлоуѣ вѣ толикихѣ урѣва мокротахѣ. но водрѣствоуѣ и издалеѣа зрѣл мѣтрию носимаго гѣа. и ѣгранѣми всемоу мироу раѣсть вѣговѣстоуѣше. и скаканѣми їако їѣми вѣгодаренїа исповѣдоуѣше на спѣнїе їазыкѣ пришѣдѣшоу

Бидейки жена целомъдрена, срамуваше се, че е заченала на старини. Таеше се пет месеца, докато и Мария зачена. И след това вече беше невъзможно да се крие не само заради подуването на корема, но и заради играенето на младенеца: **Когато Елисавета чу поздравя Мариин, проигра младенецът в утробата ѝ** (Лк 1:41) Позна рабът своя Владика, видя неговото войнство – Царя, обличащ се в багренницата на плътта в Мариината утроба сякаш в чертог някакъв, и всячески се стремеше да излезе. Но понеже неговото време все още не беше дошло и още нямаше вещаещ език, играе в утробата, покланяйки Му се. На майката дава дара на своя език да пророкува и да почете дошлата майка на Царя. Ако той не беше проиграл, Елисавета нямаше да се изпълни с Дух Свети (по Лк 1:41). Затова думите ѝ към Мария Йоанови бяха. О, чудо! Младенецът беше съвършен пророк преди още да има съвършени възприятия, преди още да е вдихал глътка въздух. Кой е видял или чул младенец пророк! Не на ръце, не в пелени, не откърмен, а шестмесечен в утроба. Защото тогава с Дух Свети се изпълни, когато проигра. А където е Духът, всичко е съвършено. Чрез неговото действие и несъвършеното се превръща в съвършено... А Йоан от майчината утроба беше изпълнен с Дух Свети и от Него там беше помазан за пророк и за печат

на пророците. Не дремеше, нито скърбеше сред такава мокрота на утробата, а бодърстваше. И виждайки отдалече от майка Си носения Господ, с играенето на целия свят радостта възвестяваше и с подскачанията сякаш с песни благодарствени изповядваше дошлия за спасение на народите²⁰.

Григорий Цамблак е перифразирал пророчеството на Ангела от евангелския текст и го е превърнал в предсказание, произнесено от Захария: след като му „се развързват уста и език и проговаря“, пророкува първо за Господ, Бог Израилев, а след това и за сина си Йоан (по Лк 1:64–79).

Уто оубо старецъ проручествоуетъ ѿ ѿвѣннѣ. и тѣмъ ѿтробѣ пророкъ вышнѣго нарѣши сѧ. прѣидеши во прѣ лицемъ гнѣимъ оуготовѣ пѣти ѣ (!)... елѣна во оубо ѿвѣ и хсѣ въ єдино время ѧвити сѧ хотѣху къ иизлѣ. ѿвѣ оубо мало по преже вѣ поустыни иѿдановѣ проповѣдоуѧ крщнѣе покаанѣа. хсѣ же по еже ѿ него крѣтити по градѣ и весе оучѧ. и проповѣдоуѧ ѧвѣ црѣвѣе невѣе, сего радѣи и въ єдино ѿ ѿвѣнѣхъ проручествоуетъ стѣль. нѣ понеже хоташе на иѿвѣданѣ ѿцѣ свѣдѣтельствовати сѧ къ людѣ, ѿбразнѣ и захарѣа своего сѧ свѣдѣтельствоуетъ. и понеже странно роженѣе ѿтробѣ имаше. и граѣ и проручествоуѧ въ чреѣ. ѿ прѣшестѣи мѣринѣ сѣце нѣчѣже невѣрно и ѿ ѿцѣ глѣголанѣ кѣ немѣоу разоумѣти по рѣтѣвѣ ѧко исполнено соуше дѣха стѣго. <...> Прѣидеши во прѣ лицемъ гнѣимъ оуготовати поути єго. прѣидеши рѣ иже преже тебе соуцоумѣ. и прѣсносоуциномѣ.

Какво всъщност пророкува старецът (Захария) за Йоан? **И ти, младенце, ще се наречеш пророк на Всевишния, защото ще вървиш пред лицето на Господа, за да приготвиш Неговите пътища.** (Лк 1:76)... Понеже Йоан и Христос по едно и също време щяха да се явят на Израил – единият малко по-рано в Йорданската пустиня, проповядвайки кръщението на покаянието, Христос пък – след като се кръсти от него, по градове и села учейки и проповядвайки открито Царството небесно, затова и едновременно за двамата пророкува свещеникът. Но понеже на Йордан Бог Отец щеше да свидетелства на хората за Сина, символично и Захария за своя син свидетелства. И понеже детето имаше необичайно раждане, играещо в утробата и пророкуващо за идването на Мария, така не се счита за невярно и нищо, изречено от бащата към него след раждането, защото е изпълнено с Дух Свети... **Ще вървиш пред лицето на Господа, за да приготвиш Неговите пътища** (Лк 1:76). Ще вървиш пред Този – рече, – Който съществува преди тебе и Който съществува вечно²¹.

С телесното израстване на младенца Йоан съизмеримо расте и благодарността. Светостта е чистота и праведност и затова Йоан осъзнато се откъсва от

²⁰ Ibidem, с. 198–200.

²¹ Ibidem, с. 201, 203.

злобата на света, за да бъде достоен за пророк на Месията, за да бъде прието с вяра неговото свидетелство за Христа:

ѡтꝛоуа же расташе и крѣплаше сѧ дѣломъ. и вѣ в поустынѣ до явленїа его къ излю. По ёлико оубо тѣло расташе, и дѣвное дарованье приёмлаше. рѣшенью телесноуѡмѣ, съпротѣжѡущи сѧ блѣти. дондеже моужа съвершена того възрѣсти, и дѣвна всего оустрои. и крѣплаше сѧ дѣломъ. дивѡю сѧ помышлѡа и инъ ѡ много вываю. како ѡтꝛоуа мѣтнаго съсца лишено. и пеленнаго оуоуа, жестотъ сѣтерѣ поустынноую. но дѣхъ томоу сосецъ вѡше и ѡуоуа. и проуааго попеченїа мѣтнаго мѣсто исполнаше. и вѣ в поустынѣ. и поутѡ рѣ в поустынѣ. ꙗко да не причастѣ боудѣ иже в мирѣ злѡбамъ. ꙗко да достоинствѣренъ боудѣ ѡ поустына ꙗвлѣ сѧ къ излю. ꙗко да блгоприѣтно боудѣ ёгово свѣдѣтельство ѡ хѣ. ꙗко да утѣнъ боудѣ всѣмъ ѡ крайнаго поустыньства. ѡ оуоуа. ѡ нестѣжанїа. ѡ пища везпищныа. ꙗко да ѡблѡчителенъ боудѣ. ꙗко да не на лица зрѣ. и достѡи съ мнѡбѣмъ ѡпасѣство вжѣвна ѡного моужа смѡтрити житїе. како въ ёстѣствѣ ѡлѡстѣ вѣ, и выше ѡлка пребыванїе зрѣше.

А младенецът растеше и крепнеше духом и остана в пустинята до деня, когато се яви на Израил (Лк 1:80). Докато телом растеше, и духовен дар приемаше: телесното израстване и благодатта бяха съизмерими, докато той не израсна до зрял мъж. И той израсна напълно духовен и се укрепваше духом. Дивя се, когато си мисля, и извън себе си съм: как младенец, лишен от майчина гръд и от завивките на пелените, изтърпя суровите условия на пустинята? Но Духът гръд и одеяние му беше вместо останалите майчини грижи. И остана в пустинята. И защо рече в пустинята? За да не бъде съпричастен на злобата в света, за да бъде достоен да му повярват, когато от пустинята се яви на Израил; за да бъде добре прието неговото свидетелство за Христа; за да бъде почтен във всичко – заради пълното пустинничество, заради одеянието, заради безкористието, заради храната, непригодна за ядене; за да бъде изобличителен, за да не гледа на лице (по Деян 10:34) и да заслужи с много предпазливост да види житието на божествения мъж: как в телесно естество беше, а свръхчовешкото присъствие се виждаше²².

Григорий Цамблак съставя великолепна възхвала за Йоан Кръстител, изградена като разгърнат период от елиптични изречения, включващи поетични образи, символи и метафори, познати от християнската литературна традиция, без да са заимствани пряко от конкретен византийски или славянски образец:

²² Ibidem, с. 204. Повече за аскетическия живот и пустинничеството на Йоан Кръстител, преди да се яви на Израил, вж. в: Ibidem, с. 204–205.

іѡа̑, иже ѿ прѣрка прѣркѣ. сѣнничьскыхъ и престарѣвшихъ сѧ чрѣслѣ, сѣнничишага и младаа ѿрасль. неплоднаа и старица сѧ бѣгоданнаа и многоплоднаа. іѡаннѣ дроугыи ильа, поустыньства токѣмо ѡбразомѣ. житіемъ же и дѣиньствѣмъ и того и всѣхъ превѣзъшедыи. звѣзда прѣвѣсїавающїа праведномуу снѣцю. гѣрлица поустыннаа весноу прѣвѣзѣвѣщавающїа спсїтелноую. дроугѣ жениховѣ иже въ чрѣвѣ иґраїїи. и в пѣстыни вопиа покаяте сѧ, и въ ѡдѣхъ бл҃говѣтвѣвѣнїа. іѡаннѣ, иже ѿ ѡвѣтованїа рѣженїи. иже рѣженїемъ своимъ ѡчрѣе разрѣши възгласїе и матернее неплодїе.

Йоан, от пророка – пророк, от свещенически и престарели чресла – пресвещена и млада издѣнка; от бездетна и старица – многоплодна градина, от Бога дарена; Йоан – втори Илия (само с примера на пустинничеството, с житието и достойнството), надминал и него, и всички други; звездата, изгряла преди Слънцето на правдата; гургулица пустинна, предизвестила спасителната пролет; приятелят на младоженеца (Йо 3:29), проиграл в утробата (по Лк 1:41) и вопиеш в пустинята покаяте се (Мт 3:2), благовестващ и в ада. Йоан, роденият според обещанието, който с раждането си премахна бащината немота и майчиното безплодие²³.

Пряка връзка със словото за раждането на Йоана Кръстител има слово на всеуѣтное рѣтво прѣстѣла вѣуца наша вѣца, в което въз основа на библейски цитати се представя сбѣдването на предреченото от ветхозаветните пророци и патриарси за раждането на богоотроковицата Мария, Приснодевата, майката на Царя, чрез която се осъществява Боговъплъщението²⁴.

Бездетните Йоаким и Анна ѿ ѡвѣтованїа по благоволение и милост Божия и като сбѣдване на великия Божи промисъл раждат дѣщеря си Мария:

іакинѣ и анна... рѣдиша на̑. ѿ неплоныхъ вокоу живоносноую вѣтвь. ѿ соухаго корене сѧ бѣгоданнаа хотѣщїи плодносити мирѣ и иґзлїю и спсїенїе іазыкѣмъ;

Йоаким и Анна... родиха за нас от безплодни утробы – живоносна клонка; защото направиха да израсне за нас от сух корен – градина, от Бога дарена, която ще носи мир на Израил и спасение на народите;

призрѣ гѣ на смиренїе ваше, и на сѣтованїе ваше оумианїи и мѣтвѣи оуслѣша. ѡтѣтъ поношенїе всѣадинїа. в ризѣ вселенїа ѡблече бл҃гочлѣдїемъ.

²³ Ibidem, с. 188.

²⁴ В проповедта почти липсва наративен текст, когато се представя мотивът за бездетството. Цамблак го е ввел в риторичен период за Йоаким и Анна и за раждането на Мария. В словото хармонично се обединява риторично, химнографско и екзегетично. Повече по този въпрос вж. Ангушева-Тиханова, *Григорий Цамблак и византийското наследство: екзегеза и диегеза...*, с. 120–121.

Погледна Господ към вашето смирение и към скръбта ваша, смили се и молитвите чу. Премахна охулването на безчедието и в одеянието на радостта ви облече чрез благочедието²⁵.

Роденото дете от Йоаким и Анна е свято не само защото те самите са благочестиви и праведни, но и защото са „издънка на царско благородство“:

і́о́а́кимъ ꙗ́нְна, пра́веднаа ꙗ́вгомоу́драа. съпру́жцѣ бгосъ́ставлены. і́о́днинъ вно́уци ꙗ́дѣвнѣ. влго́родіа црѣ́скаго ѡ́рбди. мо́йсѣевскыхъ преда́нїи теплїи хра́нителе. авраа́мови вно́уци ꙗ́хоу бгѡ́уци.

Йоаким и Анна, праведни и благочестиви, съпружеска двойка, от Бога съчетана, внуци Иудини и Давидови, на благородство царско – издънки, на Мойсеевите предания – ревностни пазители, Авраамови внуци и на Христа – прародители²⁶.

Григорий Цамблак възхвалява Йоаким и Анна, защото девицата, родена от тях, е част от Божия промисъл и ще стане „обиталището на Царя“, Който ще обнови „овехтялото от страсти човечество“:

паче всѣхъ колѣхъ влвисте са паче патріархъ ꙗ́пророкъ възвеличу́йте са. ѡ́ родовъ ко прона́реченной, ꙗ́ прѡ́дъ провозвѣ́щенной, родителе вы́сте всебогати́и. въ на́же вселит са бгъ. расто́чєнаа со́врати ісрѣ́ва. ꙗ́ стрѣ́тнїи ѡ́ветшавшеѡ ѡ́бновити члѣвѣ́ство. по́нє прина́тїище хѡ́таше вѣ́вати вжѣ́тва прѣ́снѡдѣ́ла мрїа, ѡ́ нача́ла ꙗ́ свѣ́ше божественїи прѡ́ци. ѡ́вѣи оубо ѡ́бразы. ѡ́вѣи же глѣи сиѡ́ прорече́ша. е́сть же ꙗ́ ѡ́ патріархъ ꙗ́ праведнѣи, ꙗ́же гада́ннїи сиѡ́ прѣ́написа́ша. тако во досто́ише се́ленїю црѣ́вѣ прѣ́вѣзвѣ́щеноу вы́ти.

Повече от всички човеци вие се прославихте! Повече от всички колена благословени бяхте! Повече от патриарсите и пророците се възвеличихте, когато родители пребогати станахте на предречената от родовете, на предвестената от пророците! В нея Бог ще се всели, разпиляното на Израил да събере и да обнови овехтялото от страсти човечество. И понеже вместилище на Бога щеше да стане Приснодева Мария, от началото още и свише я предрекоха божествените пророци: едни впрочем чрез образи; други пък – със слово. И измежду патриарсите и праведниците има такива, които предварително чрез пророчества я описаха, защото така подобаваше: обиталището на Царя предизвестено да бъде²⁷.

В похвѣлноѡ стѡмоу́ прѡ́кѣ ꙗ́ бгѡвѣ́щїю илїи се съдържа епизод, който предобразява Възкресението Христово и е изтълкуван от Цамблак като пряка

²⁵ М. Спасова, op. cit., с. 282, 283.

²⁶ Ibidem, с. 290.

²⁷ Ibidem, с. 283.

връзка между Ветхия и Новия завет: смъртта и съживяването на сина на вдовицата от Сарепта Сидонска. Когато детето умира, ожесточението на пророка се смекчава, той се обръща с покаяна и гореща молитва към Бога. Екзегезата на Григорий Цамблак за смисъла и значението на епизода е напълно в новозаветен дух²⁸. Тълкуванието има два важни аспекта: от една страна, Бог откликва на молбата на пророк Илия и това е изява на Божието милосърдие, човеколюбие към страдащите и дълготърпеливост към непреклонността на пророка, а от друга страна, съживяването на мъртвото дете предобразява Възкресението Христово:

оумили са прркътъ. в раскапаніе прїиде. позна іако о́трока смерѣти тѣи е́сть виновенъ. сътѣскни са ѿвѣнотръ ѿбличєніемъ съвѣсти. ѿвнѣ же глы вдовыа. и колѣзніе испусти глѣ. се бо е́ еже глѣ възпн. молѣвоу дшєвною показа. оумилєно провѣща, и рѣ. оувы мнѣ ги свѣтелю вдовица оу неа же азъ живоу с нею. тѣи свѣтельствова рѣ тоу боашоу са тебе. и іако кѣ своєи рабѣ посла ма. и ннѣ ѿзлюбилъ еси и мене с нею, оуморилъ сѣна еа мене ра. и доуноу на ѿтрогавлаѣ. и іако крѣмѣ еже въ тѣ исповѣданїа, невъзможно вѣбунны полоучити живѣ. и призва га и рѣ. призва рекшаго и ещє глѣошоу ти, рекоу сѣ прїидѣ. призва рекшаго, без мене не можете творити ничѣсоже. и призва га и рѣ. ги бже мои. да възвратит са оубо дша ѿтроуница сєго во нь. слєзно провѣщанїє. молєніа глѣ. ги бже мои. твоа вола да боудѣ рѣ. понеже азъ ра твои, и снѣ рабы твоєа, въ ижкє хоцєши своѣ долготерпѣніемъ промыслати. вса бо хоцєши млтѣи исполнити. іако е́ствомъ блгѣ и млтѣвъ, тоуію не презри прошенїє мое, аще и азъ прєслоушахъ повелѣваюшоу ти. нѣ да възвратит са дша ѿтроуница сєго во нь. да прославит са рѣ іма твоє моєго га и бга, въскрѣшоу ѿтрокоу твоѣи призванїемъ. да боудѣтъ сєи ѿтрокѣ начало въскрѣніа мртвѣи въ ѿбраз твои. понѣ и тѣи перѣкнець из мртвѣи боудѣши. да познають вси іако прєстоупленїє оубо смертѣ исходати. твоа же благость въскрѣсенїє.

Умили се пророкът и се разкая, разбра, че за смъртта на момчето той е виновен, притесни се вътрешно от изобличението на съвестта, а външно – от думите на вдовицата, и изпусна болезнен стон (защото това означава „възъпи“). Душевен смут показва, жалостно извика и рече: Горко ми, Господи, свидетелю на вдовицата, у която аз живея заедно с нея. Ти свидетелства – рече, – че тя се бои от Тебе, и ме изпрати като при Своя рабиня. И днес наскърби и мене с нея, като умори сина ѝ заради мене (по 3 Цар 17:20). И три пъти духна върху момчето – на Троицата тайнството показвайки и че извън нейното изповедание е невъзможно вечен живот да се получи. И призова Господа. Призова изреклия: Докато ти още говориш, ще ти река

²⁸ Новозаветното в тълкуванието се отнася за тайнството на Троицата, без чието изповедание не можеш да получиш вечен живот, и за възкресението на момчето като начало на възкресението на мъртвите по Негов образ: престъплението е изходатайствало смъртта, а Неговата милост – възкресението.

„дойдох“ (по Ис 65:24); призова изреклия: **Без мене не можете да вършите нищо** (Йо 15:5). И викна към Господа и каза: Господи, Боже мой! **Да се върне душата на това момче в него** (3 Цар 17:20)! Плачевен възглас, молитвени думи изрече: **Господи, Боже мой, ... да бъде Твоята воля** (Мт 6: 9–10), понеже аз, Твоят раб, и синът на Твоята рабиня, за всичко чрез Своето дълго търпение ще се грижиш, всичко ще изпълниш с милост, защото по природа Си благ и милостив, само не отхвърляй моята молба, макар че аз не послушах, когато Ти повеляваше, но да се върне душата на това момче в него, да се прослави името Твое – на моя Господ и Бог, като възкръсне момчето чрез Твоето призоваване. Да бъде това момче, началото на възкресението на мъртвите по Твоя образ, понеже и Ти ще бъдеш първият (възкръснал) от мъртвите. Да разберат всички, че престъплението е изходатайствало смъртта, а Твоята милост – възкресението²⁹.

Макар и привидно „встрани“ от темата, ще се спра на случки и епизоди, свързани с деца, за които се проповядва в Книгата Григорий Цамблак.

Загубата на дете

В словото *Ὁ οὐσιώσις* Цамблак е включен епизод за ранната смърт на знатен, красив, добродетелен и високообразован юноша, за когото близките неутешимо скърбят:

нѡ юнѣ вѣше рѣ юноша. ѡ в самомѣ ѣства цвѣтѣк. красенѣ посрѣ совѣзростный. въ ѡжденїи. въ борбахѣ. въ игра. въ словесѣ наказѡ. въ ѡвѣтѣхѣ искоушенѣ. оученїе извыкѣ вѣше высокое. вѣѣ иже в полатѣ юны превѣсходѣше ѡ телесною лѣпотою. ѡ дѣвною добротѣтелїю.

Млад беше, казва, юноша в самия разцвет на живота; цветущ сред връстниците си; в ездата, в борбите, в състезанията, в речите изкусен; в отговорите опитен – високо образование беше получил; всички младежи в палата превъзхождаше по телесна красота и по душевна добродетел³⁰.

Епизодът само на пръв поглед е „притчов“, защото всъщност християнската теза, че **смъртъ сонѣ ѡ трѡудовѣ покои ѣ**, тук е представена в чисто човешки аспект: болезнена и неутешима за близките е преждевременната смърт на дете. След като припомня думите на Соломон, че причината за смъртта на юношата е да **не зѡва измѣнить разѡума ѣго**, екзегезата на Григорий Цамблак е, че тази смърт също е промисъл Божи:

²⁹ Ibidem, с. 245–246.

³⁰ Ibidem, с. 85.

достоитѣ радовати сѧ пѧ, понеже въ таковоми въсхыщенѣ бы възрастѣ, невѣдомое во къ прежнїи тогови жїзни. съмнѣнїе подаваше. да не по солѡмонѡу злоба измѣнить разумѧ его. или ѣсть превратитѣ дшъ его. сего рѧ въсхыщенѣ бы. прѣставленѣ бы.

Подобавя повече да се радваме, че е бил грабнат в такава възраст, когато не познава съмнението за прежното в неговия живот, за да не би злобата – според Соломон – да промени неговия разум или коварството да разврати душата му. Заради това бе грабнат и бе преселен³¹.

От друг аспект е представено отношението към живота и смъртта в похвалноє стымѣ великомѣнїкѡ. четрѣдесѧтимѣ. Най-младият от 40-те мъченици (майката се обръща към него с отроче) е изваден от езерото преди останалите, пощаден от мъчителите заради младостта и красотата му. Майката му с последни сили го вдига на раменете си и сама го връща в колата с труповете на останалите негови състрадалци. Цамблак утвърждава християнското разбиране за смъртта в името на Христа като победа над смъртта и като врата към вечния живот:

ѣдиногѡ же токмо преже ѧкѡ тѣ из воды изаша. пощадѣваше рѧ ѡвраза красоты и юности, мнѧше того хѡтаща быти жива. и понеже на колеса възложиша влѣжнаѡ ѡна трѡпїлѡ ѡстроупльшаѡ врага. и к рѣцѣ въвергнути идѡхѡу, и ѡнѣ ѡставленѣ на мѣстѣ лежаше. прише ѧже того мѣти рѡжешїѡ. ѡврѣтаѣ дышѣща. колесѡ съ моученикы ѡшешї... авїе ѧко того видѣпучто ѡ дроугѡвѣ и ѡ състрадалѣ и господїи ѡсталѣ еси рѣ ѡ отроуѣ. пучто подвигоу спѡблѣ сѧ ѡ вѣнецѣ ѡстаеши. пучто поучнїѡ преплѡувѣ въ прїстанище вѣнїти не хѡщешї. и коупно словесы въмоучивши ѣство и за роукы ѣмши. възложи на свою рѡмоу. и текоущи ѣлика тои подаваше сїла дондеже колеса достигѣ. възложи тамо сѧ рекѣши. сѣ ннѣ что добро или что краснѡ. нѡ еже жити вратїи вкоупѣ. послѣднїи прочеє чѧ добрѣ ѡ иже злѣ изостаѣ баше.

Само единия преди тях извадиха от водата, понеже го пощадиха заради красотата на лицето и младостта, очаквайки, че ще живее. И понеже натовариха на коли блажените трупове, изранени от врага, и към реката тръгнаха да ги изхвърлят, а той лежеше на мястото, където беше оставен, дойде родната му майка и го намери още дишаш, а колите с мъчениците бяха вече отминали... щом го видя, рече: „О, чедо, защо си изостанал от приятелите, от състрадалците и от господарите? Защо, удостоил се с подвиг, от венеца се отказваш? Защо, морето преплувал, в пристанището не искаш да влезеш?“. И с думите едновременно, всички сили като събра, хвана го за ръцете, вдигна го на раменете си и тичайки, колкото ѝ позволяваха силите, настигна колата и положи там сина си, като рече: „Колко хубаво и колко

³¹ Ibidem.

приятно е братя да живеят наедно! (Пс 132:1) Последвай разумно, чедо, тези, от които неразумно беше изостанал...³².

Децата в семейството

Григорий Цамблак е наставник, който изтъква, че християнска добродетелност се възпитава от ранна възраст в семейството, ако то е благочестиво и праведно. Той маркира важността на темата за живота и възпитанието на децата, без да я разгръща изчерпателно. В жив, одухотворен образен епизод Цамблак разказва за драматичната съдба на децата, когато между родителите липсват разбирателство и любов:

что же иже въ събраженіи брака, аще не по аплѣу тѣхъ воудеть любовь и единомысліе. которе величество зловы таковомоу томленію равно воудѣ. единому ѿлкѣ раздѣлаемоу на многы чѣсти. и воудета ѡва ре писаніе въ плѣ единѣ. ѡсюдѣ, ненависть. соудове. прѣ. ѡ овою странѣ роженыи чѣдомъ страніе. ѡвъ въ оѡвѣ, ради жены сѣ ѡвращает сѣ. ѡва же рѣ мужжа сѣхъ ѡрѣваѣ. стѣжаніа оумалют сѣ. прѣвѣтѣ не приходѣ. ивѣ домоу вѣка сѣа ѡставль межѣоубовнои внемлѣ вѣрѣни. на двѣе истѣщаніе вываеть. тако чюжаа овои своа крадѣть. иѣ тамѣ слышати нашаа. нѣ сѣе мое. ѡно твоѣ

Ами тези, които са обвързани в брак, ако – според апостола – между тях няма любов и единомислие, коя грамада от злоба ще бъде равна на подобно мъчение, когато един човек е разкъсван на много части? И ще бъдат двамата – казва писанието – една плът (1Кор 6:16). И след това – ненавиств, съдилища, разпри, за родните деца от две страни страдание: единият впрочем заради жена си се отвърща от тях, тя пък заради мъжа си ги отблъсква; придобитото намалява, приходи няма, защото стопанинът на къщата като ги изостави, междусобна битка подхваща. Разхищенията са на две страни: и двамата своето крадат, сякаш е чуждо. Там не се чува „наше“, а „това е мое“, „онова е твоѣ“³³.

Безнравствена майка – покварена дъщеря

В слѣво на оѡсѣкновеніе главы чѣтнаго и славнаго прѣрка и прѣтѣла и крѣтла иѡанна почти кинематографично и много зрелищно е разгрънат епизодът, почитащ върху евангелския текст Мт 14:3–11. Цамблак показва колко ужасна е последицата за дъщеря, чиято майка е безнравствена: дъщерята на Ироди-

³² Ibidem, с. 138–139.

³³ Ibidem, с. 84.

ада е злыа л'вица зл'кишаа ск'имна. Поради ограничението за обема на статията няма възможност да се приведе по-значителен текст като илюстрация, но достатъчно е да се извлекат и да се успоредят сравненията и епитетите, с които Цамблак характеризира Иродиада и родната ѝ дъщеря от Филип, брата на Ирод Антипа³⁴:

Иродиада: ѿ лоукавыа жены (о, лукава жено!); тоа же (на Йезавел) прелоукаваа внка; лоукавои женѣ; тоа ирѡдїады тоа мѣр'скыа тоа прелюбоу'ница; ѿ новаа ѣзавель;

дъщеря ѝ: тѣ самоую пласавшоую. тоу самѣю скакавшоую. в ней же дїаволъ и пласал и скачал; сквернаа ѡна игралница; ѿ еже пласати роукама ѡбнаженыма до лак'тѣи илї и множае и нѣкыа гл'асы оу'хыщреныа п'а неже е'ственныа испоуцати и словеса побнаа синѣ прилагати и єдино ѿ ѡвої страсти творити възгорѣнїе ѿ еже и'звивати са и вѣсскацати и гл'авѣ сѣмо и ѡнамо ѡвращати са и власовѣ съєдиненїю на многы раздѣлати са чл'сти їаже вса вѣсноу'щих са соу'а не цѣломѣдрѣствоу'щихъ; ѿ вестоуд'ныа ѡны; сквернѣи ѡтроковици; ради игранїа вл'днато; вестоудною ѡтроковицею; всесквернаа ѡна влоудныма рѣкама сѣнноую гл'авоу прїемши; злыа л'вица зл'кишаа ск'имна; ѿ пласавице нечистаа.

Въпреки че изследването не е с лингвистична насоченост, интересно е да се отбележи поне с какви лексеми се назовават децата в проповедите от Книгата Григорий Цамблак. Оказа се, че в тях се регистрират почти всички познати в старобългарския книжовен език думи, с които се именува дете според неговата възраст и пол. Броят на употребите на словоформите от тези думи в Книгата Григорий Цамблак е изненадващо голям³⁵:

отрокъ [(28) 20⁶16, 28⁶10 sq., 76²22 sq., 90⁶17, 96⁶7, 102⁶2 sq., 113^а13, 128⁶1, 156^а5, 160⁶1, 163^а16, 165⁶9, 193^а2, 193⁶1 sq., 193⁶6, 205^а9, 205⁶9, 205⁶16, 206^а11, 206⁶22, 206⁶23, 207⁶12, 208^а15, 210⁶10, 240^а23, 241^а11, 268^а14, 270⁶10];

члдо [(27) 4⁶17, 17⁶6, 19^а14, 23^а13, 28^а1, 28^а2, 36^а6, 43⁶9, 48^а14, 61^а5, 72⁶12, 81^а10, 102⁶14, 109^а2, 109^а3, 112^а14, 112^а15, 133^а4, 133⁶19 sq., 135^а4, 135^а11, 136^а12, 140^а9, 158^а13, 191^а9, 203^а15, 254^а9];

³⁴ Понеже Цамблак се придържа строго към евангелски текст, в който не се споменава името на дъщерята на Иродиада и Филип, той не употребява името Саломе, макар че става ясно, че познава хронографските съчинения, в които името ѝ е споменато.

³⁵ Азбучният указател на лексиката на 18-те проповеди в *Книгата Григорий Цамблак* е от личния ми архив. В квадратни скоби за думата се дава индекс, който включва фреквентност, номер на листа а/б и номер на реда, а думите с пренос имат знак sq.

отрочѣ [(14) 61⁶6, 63⁶12, 72⁷, 102⁶2 sq., 163⁶16, 164², 164⁷. 164¹⁰, 167¹⁷, 164⁶2, 164⁶11, 166⁴, 167⁶, 268¹⁴]; млладенѣць [(9) 39¹³, 80⁴, 112⁶21, 112⁶24, 162²², 162¹, 162⁶1, 163⁶6, 164⁴]; отрочковица [(6) 29¹⁵, 236⁸, 237¹⁷, 239⁶4 sq., 248⁶10 sq., 251⁶23]; дѣти (ин.) [(5) 60¹², 112⁶8, 113³, 113⁷ sq., 234¹⁸]; отрочице [(5) 206⁹, 206²³ sq., 206¹⁹ sq., 207¹⁴; 207⁸ sq.]; юноша [(5) 49⁶1, 184²², 192⁶13 sq., 266⁶22, 267¹³]; вогоотрочковица [(3) 244¹⁰ sq., 246⁶1 sq., 251⁶24]; вѣноука [(3) 232¹⁶, 233⁷ sq., 243⁶7 sq.]; вѣноукѣ [(5) 25⁹ sq., 26⁶11, 251⁶1, 257¹⁸, 257²⁰ sq.].

Не посочвам индексите за дѣци и сѣнѣ, понеже употребите им са многобройни. Не привличам и други начини за назоваване на деца (напр. чрез символи и метафори) или чрез други части на речта, употребени като съществителни имена (напр. чрез прилагателни и причастия: юнѣи ‘юноша, младеж’³⁶, сѣсѣи ‘младенец; сукалче’³⁷; сѣсѣи мн.ч. ‘невръстни, неопитни хора’³⁸ и много други).

Проповедите на митрополит Григорий Цамблак са словесна съкровищница, от която всеки може да почерпи нещо, от което се нуждае в своето християнско битие. И тъжното е, че цели шест века те не бяха достъпни за християните, които се нуждаят от словесен хляб, засищаш душата и хранещ ума.

³⁶ Старобългарски речник, т. 2, София 2009, с. 1222.

³⁷ Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков), ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова, Москва 1984, с. 668.

³⁸ Старобългарски речник..., т. 2, с. 864.

РЕЗЮМЕ

Мария Спасова

**Дети в Книге Григория Цамблака – божественный промысел
и святость**

Ключевые слова: Григорий Цамблак, проповеди, промысел, святость, прообраз, пророчество, ветхозаветные и новозаветные цитаты

В данной статье анализируются пассажи из проповедей, содержащихся в *Книге Григорий Цамблак*, в которых раскрывается идея о том, что дети являются выразителями божественного промысла по причине своей святости, праведности и чистоты. Ветхозаветные цитаты, в которых упоминаются дети, а также связанные с ними пророчества являются метатекстом, на основании которого митр. Григорий Цамблак строит свои проповеди. Он обосновывает и доказывает свой тезис о том, что эти дети *ѿ обѣтованиа*, что они воплощают божественный промысел и являются прообразами новозаветных лиц и событий. Во всех эпизодах, в которых раскрывается и обосновывается данная идея, Цамблак неизменно и постоянно подчеркивает единство Ветхого и Нового заветов. В статье приводятся примеры из проповедей, связанных с рождением *по обетованию* Исаака, Самсона, Самуила, Йоана Крестителя, Богородицы и Иисуса Христа. Талант проповедника Григория Цамблака проявляется в его художественном умении сочетать риторическое с повествовательным и гимнографическим. Богатый «цветной» язык и манера повествования помогают ему рисовать яркие и образные картины, сочетающие в себе высокий художественный стиль с разговорными элементами, а речевые конструкции, яркие метафоры и символы, а также вплетенные в текст гимнографические строки дополнительно «оживляют» ритм текста, делая его динамичнее.

Помимо заявленной темы не менее важными оказываются проблемы, связанные с детьми в семье, с воспитанием их в добродетели, с пагубным и развращающим влиянием не благочестивости на их души.

В проповедях представлены (при этом в активном употреблении!) почти все лексемы, которыми в старых славянских текстах называют детей, учитывая их пол и возраст.